

JÄÄMISTÖOSITUS JA KUOLINPESÄ

Tapani Lohi

ALMA TALENT ■ Helsinki 2020

Tilaa Jäämistöositus ja kuolinpesä -kirja Alma Talent Shopista:
shop.almatalent.fi

Copyright 2020 © Alma Talent ja kirjoittaja
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

Kansi: Timo Martikainen
Sivunvalmistus: NotePad

ISBN 978-952-14-4018-2
ISBN 978-952-14-4019-9 (verkkokirja)

BALTO print, Liettua 2020

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi.

Alkusanat

Jokaisen teoksen kirjoittamisprosessi saa aina alkunsa jostakin. Tälle kirjalle voidaan osoittaa kaksi erityistä inspiraation lähdettä. Näistä varhaisempi on professori emeritus *Ahti Saarenpään* artikkeli *Väli-tilojen ongelmia – näkökohtia osituksen ja perimyksen suhteesta* (1989), johon tutustuin jo vuosia sitten. Kirjoituksen myötä kiinnostuin jäämistöosituksesta aviovarallisuus- ja jäämistöoikeuden leikkauspisteeseen sijoittuvana ilmiönä. Erityistä huomiota artikkelissa kiinnitti kaksi siinä esitettyä yleisen tason väittämää. Saarenpää lähtee ensinnäkin siitä, että jäämistöosituksen osapuoleksi ei pidä hahmottaa kuolinpesää vaan että silloin, kun puoliso kuolee ennen ositusta, osituspuoleksi tulevat hänen asemestaan hänen perillisensä. Tämän ohella kirjoittaja korostaa, että jäämistöosituksessa ei voida soveltaa kuolinpesän hallintoa koskevia PK 18 ja 19 lukujen säännöksiä. Kumpikaan näistä käsityksistä ei täysin vakuuttanut minua, vaan ne herättivät vastaväitteitä. Eikö muka jäämistöositus voisi olla järkevää hahmottaa juuri kuolinpesää koskeväksi sopimukseksi tai toimitukseksi, jolla saattaa olla pesän varallisuustilan kannalta samanlaisia oikeusvaikutuksia kuin pesän puolesta tehdyllä oikeustoimella tai sitä koskevalla oikeudenkäynnillä?

Toisen tärkeän virikkeen sain käytännön oikeuselämästä, kun keväällä 2016 avustin erästä pesänselvittäjän ja -jakajan määräyksen saanutta asianajajaa. Hänellä oli selvitettävänään ylivelkainen kuolinpesä, joka näytti olevan tasinkoa saavana puolena toisen perillistahon kanssa käytävässä osituksessa. Asianajaja ei nähnyt erityistä ongelmaa siinä, että hän tulisi pesänjakajana – siis oikeastaan tuomarin roolissa – toimittamaan osituksen, jonka avulla hän hankkisi edus-

tamalleen kuolinpesälle lisää varallisuutta. Päänvaivaa asianajajalle tuotti sen sijaan se, estyikö hänen suunnittelemansa osituksen toimittaminen AL 87 §:n nojalla, kun ensin kuolleen puolison velat olivat pesän ylivelkaisuuden vuoksi vielä maksamatta. Tapaus osoitti konkreettisesti, kuinka selvä pesänselvityksen tarpeita toteuttava funktio jäämistöosituksella voi toisinaan olla. Samalla sain vahvistuksen jo vuosien mittaan syntyneelle käsitykselleni: jäämistöosituksen ja kuolinpesän hallinnon väliseen yhteyteen liittyy sekä teorian että käytännön kannalta merkittäviä ongelmia, jotka kannattaa ottaa tutkimuksen kohteeksi.

Teos on syntynyt syksyn 2016 ja kevään 2020 välisenä aikana tutussa ympäristössä, Porthanian neljännessä kerroksessa, jossa näitäkin rivejä kirjoitan. Täällä vaikuttava työyhteisö, vanha yksityisoikeuden laitos, on tarjonnut tutkimus- ja kirjoittamistyölle erinomaiset puitteet. Kollegojen kannustava tuki on antanut motivaatiota ja intoa erityisesti silloin, kun tutkimuksen eteenpäin vieminen on muuten tuntunut vaikealta ja raskaalta. Keskustelut, joita olen saanut käydä neljännen kerroksen kahvihuoneessa ja käytävillä, ovat olleet merkittävä voimavara. Nyt on koko maailmaa järkyttänyt koronapandemia hiljentänyt myös Porthanian ja siirtänyt huomion pääosin muihin asioihin kuin oikeustieteeseen. Luotan kuitenkin siihen, että selviämme tästä ja pääsemme taas jatkamaan työtämme entiseen tapaan.

Ohjauksessani väitöskirjaa tekevä OTM *Katja Hyvönen* on ystävällisesti lukenut käsikirjoitukseni ja antanut siitä kannustavaa mutta samalla tarkkanäköistä ja kriittistä palautetta. Hänen kommenttinsa ovat pakottaneet minut monessa kohdassa miettimään sanomaani, ja yhden pitkähkön jakson jouduin niiden johdosta kirjoittamaan kokonaan uudelleen. Lämmin kiitos kaikesta avustasi ja tuestasi, Katja!

Alma Talentia kiitän teokseni kustantamisesta. Toimitustyöstä on taas kerran taidokkaasti huolehtinut sisältöpäällikkö *Arja Lappeteläinen*. Kiitän Arjaa uutterasta ja huolellisesta paneutumisesta tekstiini ja erinomaisista kieliasua ja asiasisältöä koskevista huomautuksista, joiden ansiosta tekstini laatu on merkittävästi parantunut.

Porthaniassa maaliskuun 27. päivänä 2020

Tapani Lohi

Sisällys

ALKUSANAT	V
LYHENTEITÄ	XIII
1 JOHDATUS TEOKSEN AIHEPIIRIIN	1
1.1 Johdannoksi	1
1.2 Jäämistöosituksen henkilösuhteet	6
1.2.1 Erilaisista osituspuolista jäämistö- osituksessa.....	6
1.2.2 Päällekkäiset ositustahot	13
1.2.3 Kuolinpesän osakkuuteen liittyviä kysymyksiä.....	14
1.3 Ositus jäämistön suuruuteen vaikuttavana varallisuusjärjestelynä	22
1.3.1 Aluksi.....	22
1.3.2 Ositus ja osakkaan materiaallinen jakoasema.....	23
1.3.3 Ositus ja osakspiirin ulkopuoliset jäämistöintresentit	26
1.3.4 Onko jäämistöosituksen osapuolena perillistaho vai kuolinpesä?.....	34
1.4 Tutkimusongelma ja rajaukset	40
1.5 Teoksen rakenne	43

2	JÄÄMISTÖOSITUS JA PERILLISTAHO	46
2.1	Luvun sisällöstä	46
2.2	Osituksen vireillepano	47
2.2.1	Osakkaan ositusvaade	47
2.2.2	Osituksen käynnistäminen ja osakasaseman riidanalaisuus	50
2.2.3	Osakkaan oikeudenomistajan asemasta.....	57
2.3	Perillistahon puhevallan käyttäminen osituksessa – osituksessa esitettävät vaatimukset ja perillisten erimielisyys	60
2.3.1	Ongelmasta	60
2.3.2	Osituspuolen vaatimukset osituksen sisällön muotoajina	61
2.3.3	Vaatimuksen kollektiivinen vai yksilöllinen huomioon ottaminen?	65
2.4	Osituksen moite	87
2.4.1	Johdannoksi	87
2.4.2	Moiteoikeuden käyttämistä koskevat erimielisyydet	88
2.4.3	Perillistaho moitejutun vastaajana	94
2.5	Puhevallan käyttäjänä osakkaan oikeudenomistaja	95
2.6	Sivullispuolison ositusasemasta	100
2.6.1	Johdannoksi	100
2.6.2	P:n aikaisemman puolison (AP:n) asemasta..	104
2.6.3	L:ltä jääneen puolison (U:n) asemasta.....	113
3	PERITTÄVÄN JA PESÄN VELKOJEN OIKEUDET JÄÄMISTÖOSITUKSESSA	116
3.1	Lähtökohtia	116
3.2	Velkojen oikeutta uhkaavat tasingonluovutukset..	123
3.2.1	Velkojen suojana AL 87 §.....	123
3.2.2	Pesänselvittäjän määrääminen velkojia loukkaavan osituksen esteenä	129
3.2.3	Jäämistöoikeudellinen palautusvastuu velkojen suojana	132

3.3	Velkoja loukkaava tasingosta luopuminen	135
3.3.1	Lähtökohtia.....	135
3.3.2	Perillistahon tasinkovaade ja velkojen oikeudet	137
3.3.3	Velkojen suojaaminen tasinkovaateesta luopumisen varalta	147
3.3.4	Erityistapaus: P:n ja L:n perillistahot identtiset	177
4	JÄÄMISTÖOSITUS JA LEGAATINSAAJAN OIKEUDET.....	182
4.1	Johdannoksi	182
4.2	Legataarin perustellut intressit ositusta ajatellen..	184
4.2.1	Legaatinsaajan oikeutta vaarantavat tasingonluovutukset	184
4.2.2	Legaatinsaaja ja perillistahon tasinko-oikeus	190
4.3	Legaatinsaajan oikeussuojasta	193
4.3.1	Tarkastelun lähtökohtia.....	193
4.3.2	Legaatinsaajan itsenäisistä oikeussuojakeinoista	194
4.3.3	Pesänselvittäjän hallinto legaatinsaajan suojakeinona.....	211
5	PERINTÖOSUUDEN LUOVUTUKSENSAAJAN ASEMA JÄÄMISTÖOSITUKSESSA	219
5.1	Tarkastelukulman rajaus	219
5.2	Perintöosuuden luovutuksensaajan menettelylliset oikeudet osituksessa.....	222
5.3	Perintöosuuden luovuttajan asemasta – muutamia näkökohtia	229

6	PESÄOSUUDEN ULOSMITTAUSVELKOJAN OIKEUSSUOJA JÄÄMISTÖOSITUKSESSA	233
6.1	Johdannoksi: pesäosuuden ulosmittauksen jäämistöoikeudellisista vaikutuksista	233
6.2	Pesäosuuden ulosmittaus ja jäämistöositus.....	238
6.2.1	Johdannoksi	238
6.2.2	Sopimusosituksen solmimisen edellytykset ..	239
6.2.3	Pesäosuuden ulosmittausvelkojan asema toimitusosituksessa.....	242
7	PERILLISTAHON TASINKO-OIKEUTTA TURVAAVISTA KANTEISTA – AL 40a § JA AVIOLIITOLAIN VALLINANRAJOITUKSET	249
7.1	Tarkasteltavasta ongelmasta	249
7.2	AL 40a §:ään perustuva kanne.....	251
7.2.1	Lainkohdan pääsisältö.....	251
7.2.2	Perillistahon puhevallan käyttämisestä – alustavia kysymyksiä	255
7.2.3	Pesänselvitystarpeiden merkityksestä.....	256
7.2.4	Pesänselvittäjän kannevaltaan liittyviä kysymyksiä.....	262
7.3	Vallinnanrajoitusten loukkaamisen johdosta nostettava kanne	268
7.3.1	Johdannoksi	268
7.3.2	Vallinnanrajoitussäännösten soveltamisesta puolison kuoltua.....	270
7.3.3	Perillistahon kanneoikeuden käyttämisestä...	277
8	OSITUKSESSA SIVUUTETUN OSAKKAAN OIKEUSSUOJA.....	286
8.1	Johdannoksi	286
8.1.1	Tarkasteltava ongelma.....	286
8.1.2	Ennen vuotta 2016 vallinneesta oikeustilasta	290

8.2	Osituksen oikaisu sivuutetun osakkaan suojana....	294
8.2.1	Oikaisun edellytykset.....	294
8.2.2	Tasingonsaajan palautusvelvollisuuden sisältö	298
8.3	Menettelykysymyksiä.....	317
8.4	Sivuutetun osakkaan muita suojakeinoja	322
8.4.1	Ongelmasta.....	322
8.4.2	Osituksen moite.....	323
8.4.3	Osakkaan moitittava sivuuttaminen osituksen pätemättömyysperusteena.....	336
8.5	Osituksessa mukana olleiden osakkaiden oikeussuoja	344
8.5.1	Johdannoksi	344
8.5.2	Sopimusositukset.....	345
8.5.3	Toimitusositukset.....	348
8.5.4	Loppuhuomautus.....	350
9	KOKOAVIA HAVAINTOJA	352
LÄHTEET		361
OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO		373
ASIAHAKEMISTO		375